

Satanisme – guttestreker eller religiøsitet på avveier?

TORE LAUGERUD

1. Forståelse av satanismefenomenet – noen innledende merknader

Det finnes flere måter å nærme seg temaet satanisme på. Helt debatten skjøt fart i kjølvannet av kirkebrannene, har den vært dominert av et sosiologisk perspektiv. Man har lett etter årsaker i kirken og samfunnet, og ikke minst knyttet til ungdomskulturen, for å belyse fenomenet. Dette er viktig, men allikevel ikke tilstrekkelig som metode. I dette perspektivet er det lett å overse at satanismen har en religiøs side. Som en livsholdning i opposisjon til kristendommen, avledet av en personlig bekjennelse til Satan, er satanismen en parasittreligion med dype røtter innen vestlig åndsliv. Den sataniske aktivitet som avdekkes, må plasseres i forhold til denne åndshistoriske sammenheng.

Samtidig står satanismen som religionstype i en bredere religionshistorisk sammenheng som går forut for kristendommen. Den bygger på den eldgamle magien og er en del av den okkulte tradisjon. En særlig parallell har den i den svarte magi, magi med en ond hensikt.

For meg har det vært et poeng i debatten om okkultisme og satanisme å peke på at det kan være klokt å hente impulser fra misjons-teologien og fra ekumeniske kontakter med de såkalte unge kirker.¹ Dette er begrunnet i at de unge kirker forvalter en lang og ofte svært nær kontakt og erfaring med okkult religiøsitet. Videre har de en annen tilnærming til denne enn de vestlige kirker med sine reduksjonistiske filter. Og ikke minst er det viktig at de unge kirkene møter den okkulte religiøsitet som offensive «frigjøringskirker», mens vi i vår

tilnærming drives av den defensive forsiktighet som er en del av den pris vi i dag betaler for en gang å ha vært en maktkirke. Sagt på en annen måte: veien om den aktuelle, afrikanske erfaring kan bidra til å skape et nytt perspektiv. Et perspektiv som kan skape avstand og frigjøre fra de middelalderassosiasjoner som i dag vekkes både i oss selv og våre tilhørere straks kirken tar til orde om temaer som okkultisme og satanisme.

Påstanden om at det kan være ting å hente i den afrikanske erfaring hviler på en forutsetning som stadig har blitt klarere for meg under arbeidet med disse spørsmålene. Den okkulte og magiske religiøsitet har i alle sine forskjellige utforminger visse grunnleggende fellestrekk som kan gjenfinnes til alle tider og på alle kontinenter.

For nærmere å illustrere hvor utbredt og sterkt grunnfestet denne religiøsiteten er, har jeg brukt bildet av grunnfjellet. Tvers gjennom hele religionshistorien går det et underliggende felles grunnfjell av folkereligøs karakter, preget av magi, astrologi og ånde-dyrkelse. Dette folkereligøse grunnfjellet har om og om igjen forsvunnet fra overflaten ved at mer avanserte religiøse systemer har lagt seg oppå, hinduisme, buddhisme, kristendom og islam. Men det har aldri blitt helt borte. Det ligger der som et underliggende materiale som til de forskjelligste tider og på de forskjelligste steder kan dukke opp i dagen, i form av den okkulte tradisjon i vesten, folkeislam, New Age osv.

Dette synes å ha sammenheng med at de såkalte høyreligioner gjerne fokuserer på de ytterste spørsmål, spørsmålene om skaperverkets og menneskets tilblivelse, hensikt og mål. Folkereligøsiteten på sin side er opptatt av dagliglivets problemer. Den søker etter øyeblikkelig mening, etter å gi ledelse og velbefinnende for enkeltindivider og grupper her og nå. Når høyreligionene oppleves som uten svar på det mennesker er opptatt av i sitt daglige liv, oppstår det et vakuum som folkereligøsiteten står klar til å fylle med sine svar.²

En nærmere analyse av disse sammenhengene har til nå vært hindret av at religionsvitenskapen i stor grad har studert religion i form av offisielle læresystemer. Denne abstrakte tilnæringsmåte har ført til at studiet av de folkereligøse understrømmer har blitt neglisjert både i forskning og i undervisning. Det er nå en voksende erkjennelse av at denne «primalreligiøsiteten» ikke er noe perifert og eksotisk, men religionens grunnleggende element.³

2. Svart magi innenfor rammen av afrikansk primalreligiøsitet⁴

I den afrikanske primalreligiøsitet gjenfinner vi straks alle okkultismens grunnleggende kjennetegn: 1) Man regner med at det finnes en

skjult virkelighet, krefter og makter utenfor empirien. 2) Denne skjulte virkelighet påvirker menneskenes liv og er vel så viktig som den synlige virkelighet. 3) Noen besitter kunnskap om den skjulte virkelighet og kjenner magiske teknikker for å få den til å gripe forvandlende inn i menneskers liv.

I Afrika står denne troen på makter og krefter aldri alene, men bare sammen med og i en viss spenning til troen på en skapergud. Spenningen består i at mens Gud oppleves som en fjern og vanskelig påvirkelig skjebnegud, er åndene nær og kan gripe inn i folks skjebne. Den gassiske visdom sier det slik: «Gud er oppe og kommer bare ved påkallelse. Åndene er nede og kommer uansett». Derfor retter kulten seg først og fremst mot åndeverdenen. Den religiøse praksis tar m.a.o. grunnleggende okkult retning, selv om gudstroen med dens hengivenhet og underkastelse alltid er med.

Den okkulte religiøse praksis er på mange måter uttrykk for menneskets opprør mot sin situasjon. Gjennom magisk utnyttelse av universets krefter forsøker mennesket så å si å ta skjebne i egne hender. Allerede her får vi øye på magiens universelle vesenskjenntegn: Magi dreier seg om å søke etter makt. Det er et verktøy mennesker har brukt til alle tider og på alle kontinenter for å kunne kontrollere og beherske universets krefter.

I det ytre opptrer magien med to vidt forskjellige ansikter. I Afrika som overalt ellers skiller man skarpt mellom magi med en god hensikt (hvit magi) og magi med en ond hensikt (svart magi). Det dominerende trekk er utvilsomt den gode hensikt: å beskytte mennesker, skaffe velsignelse, helbrede sykdom, avverge ulykke, osv. Dette skjer både på det kollektive plan: – regndansen danses når regnet uteblir, og på det individuelle plan: – mor og far går til medisinmannen når barnet er sykt, osv. Medisinmannen som forvalter den skjulte kunnskap og formidler kontakten med og virkningen fra åndeverdenen, er høyt ansett: Alle kommer med jevne mellomrom i situasjoner hvor de trenger hans kunnskap. Han inntar en nøkkelfunksjon i samfunnsveven.

Men overalt hvor magisk praksis flourer, følger det en nisse med på lasset. Noen fristes til å ta magien i bruk for å fremme egoistiske formål, til å fremme sin egen, personlige makt og innflytelse på bekostning av andre. Da er det ofte bare et kort skritt videre til det bevisst forsøk på å skade andre og spre ondskap gjennom magiske midler.⁵ Trolldom og hekseri (sorcery and witchcraft) er betegnelsen på det å ta kontakten med åndene i bruk for å volde sykdom, ulykke og død. Afrikanske stammereligioner har i motsetning til mange av høyreligionene ingen forestilling om et ondskapens prinsipp i tilvæ-

relsen utenfor mennesket. Åndskreftene er i utgangspunktet hverken gode eller onde, men «nøytrale». Det er menneskets bruk av dem gjennom magien som bestemmer om virkningen blir god eller ond. Ondskaper ligger m.a.o. i de menneskelige ambisjoner, det ondes kilde er demonisk menneskelighet: hekser og trollmenn.⁶

Trollmenn og heksers virksomhet er klart antisosial og samfunnsfiendig, og synes ofte å være drevet av et uvanlig sterkt hat – hevnmotiv. Det antisosiale kommer for øvrig grotesk til uttrykk ved at de gjør ting omvendt/baklengs. Deres virksomhet anses som livsfarlig og skaper hat og frykt blant alle, hvilket illustreres ved at man i det gamle samfunn drepte dem på stedet om de ble grepet.

I dagens destabiliserte landsbysamfunn synes for øvrig en litt annen type svart magi å bre stadig mer om seg. Trollmenn og hekser opptrår ikke bare som sosiale outsiders, men slår seg sammen med kriminelle elementer til en slags magisk-korrupt underverden drevet av ønske om makt og profit. Selv har jeg levd 3 år i et område på Vest-Madagaskar som ble tyrannisert av bander med kvegtyver i ledtog med kraftfylte magikere. En sosialantropolog⁷ som har studert sorcery and witchcraft i Sumbawangaprovinsen i Tanzania, fant at det ikke var uvanlig at mektige forretningsfolk kjøpte tjenester fra svarte magikere for å fremme sine interesser. Dette er et av de sterkeste undertrykkelsesvåpen i et samfunn hvor frykten sitter i ryggmargen på en måte vi er ute av stand til å forestille oss i vår kristen-humanistiske tradisjon.

Det finnes også en rekke indisier på at dette er et middel som tas i bruk i den politiske kamp, og at det utgjør en for Vesten ofte godt skjult, men ikke desto mindre viktig del av Afrikas politiske problemer knyttet til demokratisering og menneskerettigheter. Erfaringene fra Afrika illustrerer tydelig at selv om problemet med svart magi i utgangspunktet er knyttet til en individuell og religiøs ramme, ligger det her latente samfunnsproblemer med tråder til det politiske liv.

Det må også nevnes at svart magi ikke sjelden tas i bruk for å hindre kirkens og kristentroens innpass i en landsby.⁸ Det er neppe først og fremst motivert i et ønske om å verne om landsbyens gamle tro og verdier, men skyldes snarere at noen frykter for å miste sin makt. Jeg har mange ganger lyttet til evangelister, prester og prestestudenter som personlig har blitt offer for svart magi, og har sett noen av de pastoralteologiske og sjelesørgeriske problemer det utgjør i afrikanske kirker. Det er for øvrig her, når den afrikanske svarte magi tas i bruk mot kirken og dens tjenere, at den får det mest direkte berøringspunktet med det som er kjernen og drivkraften i den vestlige satanisme: å bekjempe kristendommen. Forskjellen er imidlertid stor

både i bakenforliggende forestillinger og i motivasjon. Mens svart magi brukt mot kirken og dens tjenere i Afrika springer ut fra ønsket om å bevare og konservere, er den vestlige satanisme preget av ønsket om opprør og destruksjon.

Hvilke krefter en står overfor i problemet med svart magi, kan illustreres ved et eksempel fra Tswana-folket⁹ i det sørlige Afrika. Her har man en forestilling om såkalte nathekser som samles i et bestemt laug. Før de kan bli opptatt i et slikt laug, må de bevise sin onde vilje ved å ta livet av en nær slektning, helst heksens eldste barn. Sett i et magisk perspektiv dreier dette seg samtidig om noe langt mer enn å bevise sin onde vilje. I bunnen ligger antagelig den eldgamle tanke om at magikeren kjøper sin makt gjennom en offer-handling. Innenfor svart magi er det en utbredt forestilling at jo ondere handling en begår, desto større blir kraften en erverver seg. Å ta livet av sin egen førstefødte er det optimale menneskelige offer, og uttrykker samtidig en ondskap som ikke kan overgå.

3. Satan-skikkelsen og satandyrkelsen innenfor den vestlige religiøse tradisjon

Før vi går nærmere inn på den vestlige okkulte tradisjon er det viktig å minne om at det verken er kristendommen eller jødedommen som har innført forestillingen om den onde. Han er uttrykk for en eldgammel menneskelig erfaringsvirkelighet som har blitt tolket forskjellig i ulike religioner og kulturer.¹⁰ De fleste religioner er varsomme med å gå inn i en kosmologisk spekulasjon om hans opprinnelse. Den onde er nettopp uttrykk for det uforklarlige, ondskapens uutgrunnelige gåte. Han kan verken forklares eller gjennomskues. Og allikevel har religionene til alle tider kjent et behov for å personliggjøre ham, gi ham et navn og et ansikt. Det gjelder buddhisme, hinduisme og islam, såvel som babylonsk, egyptisk og persisk religion. Behovet for å personliggjøre det onde ved å skape en Satanskikkelse er neppe primært uttrykk for en ansvarsfraskrivende syndebukkmentalitet, som en ofte kan høre fra religionskritisk hold, men uttrykk for at ondskapens virkelighet i verden er så reelt erfart.

Når modernismen bare kunne snakke om «det onde», ikke «den onde» som en person, var det således uttrykk for en sivilisasjon som for en stakket stund mistet kontakten med ødeleggelseskreftenes virkelighet i vår verden, på samme måte som deismens Gud uten navn og ansikt var et uttrykk for manglende kontakt med skaperkreftenes virkelighet. Det var en sivilisasjon hvor mennesket ble opphøyd til både gud og djevel, hvor man ikke kjente det gode og onde som annet enn iboende muligheter i mennesket selv. Mange vil være

enige i at en slik virkelighetsforståelse er totalt uten evne til å gripe den motsigelsesfylte tilværelse mange opplever i dag. I dette perspektiv blir fornektelse av djevelens eksistens virkelighetsfortrengning, og all tale om en personifisert ondskap vil være vanskelig og møte motbør så lenge man ønsker å forbli i fortrengningen.

Den kristne Satanskikkelsen har sine røtter i Det gamle testamente (GT). Av og til gjøres det et poeng av at GT sjelden, og helst bare i sene skrifter, omtaler Satan og de onde åndsmakter. Dette er påfallende fordi utallige historiske vitnesbyrd viser at nabofolkene var meget opptatt av magi og okkult praksis.¹¹ Nå viser også GTs tekster, når vi tar dem i nærmere øyesyn, at israelittene til alle tider har gjort seg erfaringer med åndsmaktene. Forbudet mot å ofre til onde ånder i 3 Mos 17, 7 tør rette seg mot en eldgammel praksis (jf. 5 Mos 32, 17). Salme 106, 37 viser at til denne praksis hørte også å «ofre sine sønner og døtre til de onde ånder».

Hensikten med et slikt offer må ha vært å erverve den optimale magiske styrke og makt, slik at vi her står overfor en slags religionshistorisk parallell til den praksis vi refererte fra Tswanaheksene.¹² Fortellingen om den spiritistiske seanse hos spåkonen i Endor i 1 Sam 28, viser likedan at Israel til alle tider har kjent praksisen med å ta orakler av avdødes ånder eller spesielle medier. I 3 Mos 20, 27 forbys denne praksisen med dødstraff (se og 3 Mos 19, 31). Det samme gjelder trolldom, 2 Mos 22, 18.

Det kan virke som om Jahvetroen har svart på denne type religiøs aktivitet på forskjellig vis. En lang rekke utsagn viser hvordan en har forsøkt å trekke opp en vernende sirkel mot orakelvirksomhet, ildprøver, trolldom og magi gjennom prestelig lovgivning og profetisk formaning (se 5 Mos 18, 9-14). 11 år i Afrika har overbevist meg om at dette ikke bare ble gjort for å verne den rene gudstro, men også for å verne mennesket mot sterke, ødeleggende krefter. Det er interessant fra et missiologisk og kristent synspunkt å iakttå at forbudet ikke er GTs eneste svar. Parallelt med den rene avvisning synes det å ha foregått en prosess for å skape genuine «Jahvistiske» svar, f.eks. gjennom praksisen med å frikjøpe det førstefødte gjennom et erstatningsoffer (jf. 1 Mos 22). Bak forsoningsdagens rite med å drive ut en «syndebukk» til ørkenens demon, Asasel (3 Mos 16, 10), synes det også å ligge en eldre religiøs praksis av helt annet opphav.

En annen tendens som nok gjør seg gjeldende, er at teologene som skrev og redigerte GT et stykke på vei overser den folkereligjose understrøm av okkult karakter – noe som vel ikke er uten paralleller til vår egen, aktuelle situasjon. En slik forbigåelse kan være et resultat av at teologien blir en «skriftlærd» beskjefligelse fjernt fra folks erfa-

ringsverden. Men den kan også være et uttrykk for at den okkulte religiøsitet enda bare utgjør en relativt lite synlig understrøm og ingen åpenbar hovedstrøm. Først når presset virkelig øker i den kulturelt-religiøse smeltedigel som den persiske og hellenistiske tid utgjør, tas åndeverdenens virkelighet for fullt inn i GT og jødedommen.

Det er i denne etter-eksilske periode at en Satanskikkelse for første gang trer tydelig fram. I GT opptrer han 3 steder.¹³ Først i de pseudepigrafiske skriftene trekkes han inn i sentrum av teologien, særlig under navnet Belial (= slett, fordervet). Her møter vi bl.a. den forestillingen at han kan besette et menneske, utvilsomt en forestilling med rot i konkrete erfaringer fra denne omveltende tid. Med røtter i apokalyptikken utvikler så Qumranskriftene en historieteologi, som ser den nåværende tidsalder under hans herrevelde, inntil han i den siste tid overvinnnes av Messias. I all sin dualisme mister disse skrifterne aldri kjernen i den genuine Jahvetro: Satan er ingen reell motmakt til Gud; når Gud griper inn som skaper og nyskaper, trenges han tilbake og hans makt gjøres til intet.

I NT tegnes skarpere enn noen gang den ondes vesenskjenne tegn. De paulinske betegnelser av Satan som «denne verdens fyrste» og hans demonhær som «troner, makter, myndigheter» osv. vil alle uttrykke at det/den ondes vesen er å usurpere Guds plass.¹⁴ Svarende til dette blir deres nøkkelfunksjon i forhold til menneskene å forføre dem til å overskride grensene for det menneskelige (= sette seg i Guds sted), hvilket kommer til uttrykk på klassisk vis i de synoptiske beretninger om Satans fristelse av Jesus.¹⁵ I alt demonisk, enten det dreier seg om bruk av trolldom og magi, streben etter absolutt makt, ønsket om å være en stor undergjører (2 Tess 2, 9), den fariseiske selvherlighet osv., dreier det seg i bunn og grunn om det samme: den menneskelige fristelse til å kontrollere sitt eget liv.

Her skimter vi da et samlingspunkt hvor alle tråder i det sataniske løper sammen. I vår egen teologiske kontekst har det særlig vært aktuelt å vektlegge djevelens funksjon som skaper av egenrettferdighet (Luther) eller som forfører til makt og vellevnet (pietismen). De unge kirker har ut fra sin kontekst fokusert på et helt annet punkt: djevelen som kilden til trolldom og magi. Mange har villet spille disse tingene ut mot hverandre. Slik river man fra hverandre det som i Guds ord hører sammen og overser at vi hele veien står overfor det samme grunnproblem: menneskets selvopphøyelse i Guds sted. Det dreier seg dypest sett om ulike varianter av kampen om det første bud.

Så til dyrkelsen av Satan. Hvordan oppstår Satankulten som et fenomen i religionenes verden? Så vidt jeg kan se, må røttene søkes i de omvendte verdier som i senantikken ble utviklet innen enkelte

gnostiske sekter. Det er en kjent sak at i den gnostiske frelsesmyte fremstår skapelsen av den fysiske verden som en ond handling. Det betyr at jødernes skapergud identifiseres med djevelen. Av dette trakk enkelte gnostiske sekter som ofittene (av gresk: ofis = slange) og kairnitterne den slutning at siden skaperguden var ond, måtte slangen som fristet Eva være god, og menneskets opprør mot skapergudens forordninger noe positivt. Disse sektene grep tilbake til de orientalske religioners bruk av slangen som et positivt symbol, og så på ham som meddeler av den sanne gnosis (kunnskap).¹⁶ Eva og Kain var de første frie og skapende mennesker, og deres handlinger ble sett på som eksempler til etterfølgelse.

Omtrent på samme tid, i tidlig middelalder, dukket det i India opp hemmelige sekter som dyrket den onde gudinne Kali gjennom blodige ritualer. Daiva-dyrkelsen (daiva = gresk daimon, demon) i Persia var en annen interessant religionshistorisk parallell. Målet med denne kulten synes overalt å ha vært den samme: å høyne menneskets personlige makt og livsutfoldelse.

De samme omvendte verdier dukket i høymiddelalderen opp i sekter som dyrket Lucifer fordi han var den første store opprører mot den onde skaperguden.¹⁷ Særlig i senmiddelalderen ser vi hvordan deler av kjetterbevegelsen forener dyrkelsen av Lucifer som en frigjører og menneskevenn med opprøret mot en autoritær maktkirke. Samtidig er disse sektene utvilsomt et kvasireligiøst uttrykk for renessansens store program: mennesket i sentrum. Dypest sett er de bærere av et ønske om å gjøre Gud overflødig ved å la mennesket beherske universets krefter.

Her trykker et av vår egen tids viktige kirkelige spørsmål seg på: Møter vi i nyreligiøsitet i bunn og grunn den samme kvasireligiøse overbygning over en verden som setter mennesket i sentrum, eller er den bærer av ekte religiøse lengsler og derfor en positiv mulighet og et tilknytningspunkt for kirkens budskap? Den nyreligiøse bevegelse er så sammensatt at svaret neppe er et enkelt enten-eller. Men det er i alle fall klart at betydelige deler av denne strøm beveger seg i stikk motsatt retning av kristendommens dypeste motiver: hengivenhet og tilbedelse.

Uten at vi kan gå nærmere inn på det her, er det ingen tvil om at det i middelalderen og den begynnende nytid foregikk en betydelig undergrunnsokkultisme.¹⁸ Det er dokumentert at det innenfor denne også var innslag av satandyrkelse og svart magi. De beryktede hekseprosessene (1400–1739) hadde m.a.o. grunnlag i en virkelighet, men det er omdiskutert og vanskelig å vurdere hvor utbredt den svarte magi virkelig var.

Hekseprosessenes opphør i 1739 henger sammen med at djveltroen gjennom opplysningstiden langsomt forsvinner ut av folks levende trosforestillinger. Satan og hans åndehær omtolkes til ufullkommenhet hos det menneske hvor fornuften ennå ikke har utviklet seg tilstrekkelig til å kontrollere de ikke-rasjonelle impulser.¹⁹ Selve djvelfiguren overlever imidlertid som et slags symbol for det den gamle tid hadde kalt synden. I denne situasjonen oppstår det et interessant fenomen. På 1700-tallet praktiserer ressurssterke overklassesekretser som «Hell fire Clubs» og enkelte frimurergrupper såkalte svarte messer, ofte med et sado-masochistisk innslag.²⁰ Det religiøse og sataniske fungerte imidlertid mest som pirrende kulisser som ga deltagerne opplevelser fordi de brøt tabuer. Magien hadde man intet forhold til, men under dekke av satanisme utfoldet disse klubbene et uhemmet seksualliv.

På disse temmelig marginale «selskapslekene» kan betegnelsen «guttestreker» i vår artikkeloverskrift være ganske treffende. Men etter min mening har dagens satanisme en helt annen karakter enn å være fascinerende alibi for trette overklassemenneskers bisarre sexleker. Hva har skjedd i mellomtiden?

4. Den moderne satanisme

Under romantikken innevarsler spiritismens oppkomst omkring midten av forrige århundre en renessanse for magien. Ganske snart får man øye på en ny dimensjon i opptattheten av det okkulte. Den franske forfatter Baudelaire beskriver dette treffende med ordene: «Til bunns i det ukjente for å finne noe nytt».²¹ Det anslår et motiv som kom til å spille en stor rolle i okkultismens og magiens renessanse også i vårt eget århundre. Mennesket som bryter med alle tradisjoner og kaster seg inn i det ukjente med et desperat håp om å finne noe nytt. Mennesket har utforsket alt. Hvor er det nye ting å oppdage? Okkultisme blir ikke lenger lek og tidtrøytte, men en desperat jakt, gjerne med livet som innsats etter nye, ukjente opplevelser.

Samtidig tar oppfatningen av magien en noe annen retning enn før. Magi dreier seg ikke lenger så mye om å få kontroll over åndene, som å sette magikeren i stand til å kunne styre sin vilje mer effektivt:

«Ønsker du å kunne styre over deg selv og andre? Lær hvordan det er å ville. Hvordan kan man lære seg å ville? Dette er det første skritt i den magiske innvielse.»²²

Ganske snart skulle det igjen vise seg at når magi og okkultisme blomstrer, følger satanismen med som en nisse på lasset. Fordi magi-

keren er ute etter å oppnå mest mulig makt, vil fristelsen til å oppsøke demonenes verden alltid være der. Den moderne djeveldyrkelse dukker opp mot slutten av forrige århundre. Den enkeltperson som har hatt størst innflytelse på denne, er utvilsomt Aleister Crowley. Ut fra den gamle, gnostiske tanke om skaperguden som den virkelige djevel og djevelen som en opprører og frigjører, står han fram som en libertiner med ekstremt forbruk av alkohol, stoff og kvinner. Men Crowley er også en dristig magiker som søkte, og dyrket djevelen. Hans blivende betydning ligger framfor alt i utgivelsen av *Lovens bok* – påstått mottatt mediumistisk som en direkte åpenbaring fra den onde gud.

Hovedbudskapet formidles gjennom ordene: «Gjør hva du vil skal være hele loven.» Oppfattelsen av magi som vilje skinner tydelig i gjennom. Magi dreier seg om å sette vilje bak det en ønsker å gjennomføre. *Lovens bok* tegner den nye tids menneske som et amoralsk supermenneske med rå makt og brutalitet som kjennemerke:

Vi skal ikke bry oss med dem som er svake, la dem dø i sin elendighet... Trø ned de elendige og svake, for dette er de sterkes lov... Vær sterk o menneske, begjær og nyt alle sansbare og eksstatiske opplevelser... Når du tilber meg, bruk vin og fremmede rusmidler som jeg skal fortelle min profet om, og berus deg... Bort med barmhjertighet, forbannet være dem som viser medlidhet. Drep og torturer, spar ingen, kast dere over dem.²³

Innholdet i *Lovens bok* er såpass grotesk at man kan fristes til å bagatellisere det hele bort som en makaber spøk eller som produkt av et sykt sinn. Men faktum er at både bokas fascistiske budskap og forherligelsen av rus ble omsatt til handling av brede bevegelser senere. Den første okkult-satanistiske oppblomstring i vårt eget århundre finner sted i mellomkrigstiden. I Tyskland finner vi mye av nazi-ideologien om rase, blod og skjebne i bevegelser blandet av svart magi og fascisme. I den andre okkult-satanistiske eksplosjon i 60-åra møter vi igjen Crowleys rusforherligelse, nå ofte i kombinasjon med rocke-musikk. I den tredje dagsaktuelle bølgen i 90-åra finnes gjerne alle disse elementene i kombinasjon: svart magi, fascistoide trekk og rockemusikk, mens ruselementet ofte synes å være mer nedtonet. Det er også et faktum at *Lovens bok* i dag selges i store opplag i de fleste land i verden. I Norge kan man få tak i den i de fleste større bokhandlere.

Overgangen fra historisk til moderne satanisme er ikke bare karakterisert av en ny motivasjon: jakten på nye opplevelser, og en ny

oppfatning av magi som vilje. Også en annen forskyvning finner sted. Mens den historiske satanisme bygde på den kristne forestilling om Satan som den personlige Guds personlige motspiller, skjer det nå ofte, men slett ikke alltid, en avpersonalisering. Satan oppfattes enten som et kosmisk prinsipp i naturen, usynlige krefter som bærer universet, eller som en latent, psykisk kraft i menneskets underbevissthet.²⁴

Det siste synes å være tilfellet hos Anton la Vey som grunnla den moderne Satankirken i California i 1966. Han forklarer selv at den viktigste grunnen til at han ble satanist var at han ville «samle en gruppe likesinnede for å bruke deres samlede energi til å mane fram de mørke krefter i naturen som kalles Satan.»²⁵ La Vey står fram med en anti-kristen, darwinistisk og materialistisk oppfatning uten plass verken til en personlig Gud eller djevel. Men like fullt eksisterer for ham både Gud og Satan som en psykisk kraft. Den siste ser han nært forbundet med en total tilfredsstillelse av alle instinkter og begjær, og han søker den gjennom magi under en materialistisk og showpreget overflate. Så langt jeg kan se, er utøvelsen av tradisjonell magi kjernen i hans livssyn.

Frelse er i følge Anton la Veys svarte magi ensbetydende med makt til mennesket. Viktigere enn tilbedelsen av Satan blir her en radikal hedonistisk og nihilistisk filosofi med fascistoide overtoner: «Salige er de sterke, for de skal eie jorden. Forbannet er de svake for de skal arve åket,» som det heter i et kjent ord fra hans Satanbibel.

Men dette hører vel ikke hjemme i en norsk virkelighet? Her er det bare snakk om nysgjerrige ungdommer som synes det er spennende å lefle med satan-trenden. Og kanskje noen begjærlige forretningsgribber som er villige til å ta i bruk alle virkemidler, også et satanisk image for å tjene penger. Samt enkelte individer med psykotiske eller kriminelle motiver, som vil leve ut sine sykelige tendenser under dekke av å være satanist. Debatten viser tydelig hvordan reduksjonismen leter etter forklaringsmodeller som gjør det mulig å fornekte at fenomenet har noe med religion å gjøre, og at det dermed har et åndelig aspekt.

Jeg undrer meg ikke over at politi og andre samfunnsinstanser helst ønsker å forbli i disse forklaringsmodellene. Det er vel en forutsetning for å ta satanismen på alvor som en åndelig, religiøs faktor at man må tro på en åndelig virkelighet som kan påvirke menneskers liv. Og tar man dette på alvor, kommer man vel før eller siden til et punkt hvor det må foretas et valg: enten å forholde seg aktivt til disse gjennom forsøk på å oppnå samvirke eller kontroll, eller å forsake dem i navnet til Han som er livets sanne kilde og vern. Den

som ikke finner mening i noen av disse posisjoner, har i grunnen ikke annet å gjøre enn å foreta en a priori avvísning av muligheten for at det finnes virksomme åndskrefter.

En som plasserer seg selv klart innenfor den okkulte tradisjon og som er i sterk opposisjon til kirke og kristendom, er Karl Milton Hartveit. Han har foretatt inngående studier av satanismen. Resultatene foreligger i boken *Djevelen danser*. Hartveit slår fast at det i dag er mange som hevder at de driver med svart magi og satanisme. For de fleste vil det enten være et desperat forsøk på å skaffe seg et image, eller det kan være resultatet av en psykose. Men alle svarte magikere og satanister kan ikke forklares slik. Det er også noen som virkelig mener de har makt over usynlige krefter som de kan kontrollere og tvinge til å utføre det de måtte ønske. Svært få av disse vil stå fram offentlig, selv om unntak finnes.²⁶

Disse svarte magikere regner med at det finnes en type oversanselige krefter som i seg selv er negative. Disse er de sterkeste, men også de farligste for magikeren. Oftest forsøker en gjennom invokasjoner å oppnå indirekte kontakt med disse kreftene, men unntaksvis kan de også påkalles direkte gjennom evokasjon. Dette er livsfarlig, og en erfaren svart magiker vil aldri påkalle demoner hvis han ikke kan beskytte seg gjennom den magiske sirkel, den magiske dolk og gjennom jernhard viljeskontroll. Dette krever lange forberedelser.

Dette illustreres i et intervju med forsangeren i gruppa Black Sabbath, som gir ungdommen følgende gode råd:

We were interested in the spiritual side of life, We were interested in white magic – not black magic – even though it does exist, I much prefer to stay away from it. It's very, very dangerous – something you should stay away from. It's good to be knowledgeable about, but stay away from it, because it's nothing to touch.²⁷

Hartveit forteller at han har søkt kontakter i norske satanistmiljøer og har møtt ungdommer som fascinert av *Satanbibelen* har begynt å eksperimentere med ritualtekstene som i detalj er gjengitt i boka. Han slår fast at ved siden av enkelte av Crowleys skrifter er det få bøker som har bidratt så mye til å skape negative forestillinger i søkende ungdom som la Veys satanbibel. Enten la Vey ville det eller ikke, har han blitt sentrum i et påvirkningsnett som ingen ser ut til å ha kontroll over, aller minst han selv.²⁸

Hartveits analyse har mange ganger blitt bekreftet av andre. En 19-åring ble nylig dømt for en rekke voldsepisoder, bl.a. knivstikking mot en gateevangelist i Kristiansand, alt på vegne av Satan, ifølge

ham selv. Da politiet ransaket mannens leilighet, fant de «Satans bibel» blant annen litteratur om satandyrkelse, samt noen bilder fra gravskjending.²⁹ Ungdommene som innrømmet å ha satt fyr på Revheim kirke, har tidligere vedgått at de var inspirert nettopp av Satans bibel.

La Veys og Crowleys påvirkningskraft, ikke minst hos ungdommen, henger selvsagt sammen med at de fremstår som symboler på et opprør. Det ubefestede ungdommer ofte overser, er at tradisjonen fra Crowley ikke egentlig beskjefter seg med frihet, men med å gi viljen en bestemt retning; magikeren skal skjebnebestemt gjennomføre det som han kan sette vilje bak. Det er tale om en slags psykisk fundert determinisme, hvor magikeren prøver å ta skjebnen i egne hender. Faren er stor for at resultatet blir omvendt.

Fleming Falkenberg har ofte beskrevet satanismens vei som en vei inn i «forskrivelsen». Begrepet er hentet fra det berømte middelalderskrift *Malleus Maleficarum* («Heksehammeren») og henspiller på forskrivelsen av ens sjel til Satan gjennom en slags paktinngåelse.³⁰ For å illustrere forskrivelsen siterer Falkenberg Ervin Neutzsky Wulff:

Hvor du står nå kan du ta det du har lært og gå hjem med det uten skade på din sjel... Går du videre— et menneske forandres ved å gå videre... Du selger ikke din sjel her og nå... Men på en måte gjør du det likevel. For, det du var vant til å kalle din menneskelighet, unnslipper deg, etter hvert som du trenger dypere inn og ned. Du blir gud og dyr, men aldri menneske igjen, aldri en av dem...³¹

Hartveit sier at han lenge hadde vanskelig for å tro at bevisste satanister fantes i de norske miljøene. Men i løpet av det året han intensivt samlet materiale til sin bok, møtte han flere som på en kjølig og reflektert måte ga uttrykk for at deres viktigste mål i livet var å spre ondskap, utføre demoniske handlinger som fører til lidelse, ødelegge for kristne og til og med utføre drap. En hevdet også at for å bli fullt akseptert i den satanistiske kretsen han tilhørte, måtte man utføre et rituell drap eller være ansvarlig for en mordbrann. Ellers var det vanlig at de satte nye og ferske medlemmer på prøver, som f.eks. å gjøre hærverk på kirkegårder og gjøre innbrudd i kirker. Han hevdet at den gruppen han tilhørte, hadde flere stjalne kalker som de brukte i sine satanistiske ritualer. Kirkebranner ble dels begrunnet i et ønske om å ødelegge, dels magisk begrunnet i at det ga en sterk kraft.

Blant dem Hartveit intervjuet var den såkalte «Greven». Han

besvarte en rekke spørsmål, men det var ett han ikke ville besvare, nemlig spørsmålet hvorvidt de arbeidet gjennom å kontakte overnaturlige krefter, som for eksempel demoner. På dette svarte han følgende: «Det vil vi ikke si noe om, men demoner og usynlige krefter eksisterer og de kan brukes.» Han bekreftet imidlertid at bevegelsen brukte ritualer, men ville ikke si hvilke. På spørsmålet om tilhørighet og utbredelse svarte han at bevegelsen han tilhører har medlemmer i mange byer.

Vi kaller oss for den svarte sirkel, og er organisert i en indre og flere ytre sirkler. De som befinner seg i utkanten bruker vi for å oppnå våre mål. Det er bare vi som tilhører den indre sirkel som vet hva det dreier seg om.³²

Etter flere samtaler satt Hartveit igjen med det inntrykk at det var et slags internasjonalt nettverk som gikk under navnet den svarte sirkel og som drev forsiktig rekruttering rettet mot de hardeste av hardrockerne. Det var bare de best egnede som ble plukket ut, og for å bli akseptert som medlem måtte man utføre flere avskyelige handlinger.

Jeg har referert mye til Hartveit fordi han representerer et ikke-kristent perspektiv i sitt arbeid med disse miljøene. Men langt på vei bekreftes hans funn av det den kristne presse har funnet i sitt arbeid med disse tingene. En av dem avisen Vårt Land har hatt kontakt med kalles «Kveldulv» og bor på en ensom plass i skogen. Han uttaler at han

liker godt den type smerte som sjelelige kvaler gir meg. Det er vondt, samtidig som det gir styrke. Og de verste kvalene gir meg selvmordstanker... Sjelelige kvaler... kommer som et resultat av det jeg har opplevd og sett. Den onde kraften har satt et ordentlig støkk i meg.³³

Han forteller hvordan hans nattlige likvandringer skal bidra til å utvikle en sjelelig bevissthet om det onde. Kveldulv sier at han også bruker pentagrammet i sin jakt på det onde.

En annen, kalt «Max», sier at han ikke angrer et sekund på at han satte fyr på en kirke i Moss. Det er musikken som har ført ham der han er. Før brannen hørte han musikk med en kamerat og prøvde å oppnå kontakt med Satan. Han tror han var i den ondes tjeneste da han satte fyr, om ikke fylt av Satan, så i mental kontakt med ham. Som Kveldulv skyr han oppmerksomhet. Han satser på ondskap

fordi verden er ond. Det må bety at Satan er sterkere enn Gud, og han vil på den sterkes lag. Jeg blir bare dratt mer og mer inn i det onde, sier Max, og vil henge med så lenge det går.³⁴

En erklært okkultist som det kristne ungdomsbladet *Ny Horisont* møtte, svarer på spørsmål om han vil kalle seg satanist:

Jeg lar meg påvirke av Satan, men tilhører ham ikke. Alle mennesker lar seg styre av Satan og er under konstant påvirkning. Jeg kjemper for meg selv. Jeg ber om selvutvikling, å bli klokere, bygge opp en overbevisning om at jeg kan gjøre det jeg ønsker. Du åpner deg når du ber og ting skjer. Min religion bygger på å utrydde svakhet. Hvis jeg ser en trussel mot min religion eller meg selv er jeg villig til å drepe. Personlig likestiller jeg det å drepe et menneske med å drepe ei ku.³⁵

Dokumentasjonen er klar nok til å konkludere med at det også i Norge foregår satanisk aktivitet som ikke lar seg tilstrekkelig beskrive med begreper som guttestreker og ungdommelig lek. Omfanget av dette er usikkert.³⁶ Men rekrutteringsfeltet er temmelig bredt. Her er det viktig å kunne nyansere, samtidig som en ser at ting hører sammen som ulike stadier på en vei.³⁷ Et eller annet sted langs denne veien synes det å ligge et avgjørende punkt, kall det gjerne «forskri-velsespunktet». Nøyaktig hvor det ligger er ingen gitt å kontrollere.

En erfaren kirkeleder i Nepal med buddhistisk og hinduistisk bakgrunn, pastor Robert, svarer på spørsmål om hva han ville si til unge i vesten som nærmest leker med det okkulte og påkaller djevelen og de onde åndsmakter:

Erfaringen er at når man lar seg binde av det onde, faller man bare dypere og dypere ned i det. Det er som med stoffmisbruk. Hva du sår skal du høste. Tryggheten ligger i fellesskapet med Jesus Kristus. Det er beskyttelse i hans blod.³⁸

5. Konklusjon

Gjennomgangen har vist at det er et betydelig religiøst aspekt i satanismen – og at dette også i noen grad gjenfinnes i den sataniske aktivitet som foregår i Norge. Det betyr at vi står overfor et problem som knytter seg til ånd, og at kampen mot satanismen derfor har elementer av åndskamp. Kjernen i dette er kampen om det første bud. Satanismen er en del av den okkulte religiøsitet. Sentralt i denne står det usikre menneskets egenmektige grep etter hinsidig informasjon og sikring; sagt i Bibelens språk: menneskets grep etter «å bli som

Gud.»³⁹ Mens hedenskapet her ser toppen av menneskets høyhet, ser Bibelen den dypeste fordervethet. Livet kan ikke sikres av mennesket – det lar seg bare motta som en gave fra Guds hånd.

Fordi kampen står om det første bud, involverer det også en kamp om menneskesynet og dermed om menneskeverdet. For meg var det møtet med den afrikanske primalreligiøsitet som skapte erkjennelsen av at det er alt annet enn en selvfølge at alle mennesker har verdi i seg selv, og at det derfor gis en apriori forpliktelse til å gjøre godt. Det siste års hendelser i Norge illustrerer det samme i vår kontekst og har forhåpentligvis bidratt til å tydeliggjøre hva det dreier seg om og hvilke verdier som står på spill i denne kampen.

Til slutt vil jeg fremholde 4 punkter som jeg mener det er viktig å sammenholde i kirkens videre arbeid med satanismen:

(1) Temaområder som Satan og de onde åndsmakter er meget stemoderlig behandlet i de dogmatiske lærebøker. Hvis det ikke tas opp et seriøst teologisk arbeid med disse temaer innenfor rammen av den systematiske teologi, legges feltet åpent for læremessige holdninger og forkynnelse på avveier. Det er allerede et betydelig behov for et oppgjør med krefter innen kirkene som dveler ved fordervsmaktenes aktivitet og kraft på en måte som utvider deres herrevelde langt ut over det Bibelen gir grunnlag for, og skaper frykt hos ubefestede mennesker. Djevelovertroen må avværpes samtidig som man tar på alvor mørkets makt som en erfarbar, personlig og overmenneskelig makt. Ikke en absolutt makt, men en makt Gud holder fast i sine hender og bryter i stykker i Jesus Kristus. Derfor har den som søker tilflukt hos Kristus intet å frykte. Han er den sterkere.

«If we walk with him and we meet with trouble
we are not afraid.
Should the devil himself become a lion
and chase us as his prey,
we shall have no fear
Lamb of God!
Satan says he is a wolf –
Jesus stretches forth his hand,
and look: Satan is a mouse!
Holy one!»⁴⁰

(2) Vi må nøkternt regne med at det blant kristne ledere som piser opp Satans makt finnes enkelte som mer eller mindre kynisk ønsker å øke åndskampens intensitet fordi frykten og fascinasjonen kan brukes som et effektivt våpen til å øke sin egen og/eller sin

menighets innflytelse, makt og økonomi. M.a.o. at det innen kirkene finnes strømninger som utnytter satanismen på en måte som i sitt vesen selv er satanisk.

(3) Når mennesker som en følge av slik virksomhet eller av andre grunner gripes av angst for fordervsmaktenes virke, kan en kirke som ønsker å være sann i sin tjeneste for menneskene, ikke sitte som passive tilskuere til dette. Det ville være å grave ned sitt talent. Kirkens diakoni må gå inn i et kvalifisert kristent møte med frykten der den er, og overvinne den gjennom det redskap bare kirken eier: frigjøring og oppreisning i Kristus.

(4) Til slutt bør kirken ikke bidra til å bagatellisere satanismen som samfunnsproblem. Tvert imot bør den aktivt tilby sin kompetanse i et konstruktivt samarbeid med hjem, skole, politi og andre samfunnsinstanser for å motarbeide og begrense utviklingen av voldsorientert kriminalitet, fascisme og ødelagte personligheter som alltid vil følge i satanismens kjølvann.

Noter:

1. Se Tore Laugerud: «Okkultismen og kirken – Kan vi lære noe av den afrikanske erfaring?», NOTM 2-1993.
2. Jmf. Paul Hiebert: *Anthropological insights for missionaries*, Grand Rapids 1988, s. 222 ff.
3. Bl.a. påpekt av dr. Kwame Bediako i et foredrag om afrikansk teologi i Egede Instituttets Missiologiske forum, mars 1993.
4. Denne fremstilling gir en sterkt forkortet gjengivelse av noen av punktene i T. Laugerud, op. cit. s. 62-73, men bringer også en del supplerende stoff om svart magi.
5. Se Olof Petterson: *African Religions*, New Jersey 1976, s. 150.
6. Benjamin C. Ray: *African Religions*, New Jersey 1976, s. 150.
7. Hilde Frafjord Johnson: «Medisinnmannens rolle innenfor afrikansk virkelighetsforståelse og samfunn», foredrag i Missiologisk Forum, nov. 1993. Foredraget er gjengitt i en annen artikkel i dette nummer av NOTM.
8. Eksempler på dette gjengis med jevne mellomrom i norske misjonsblader; se f.eks. *Misjonstidene* 1-1993, s. 20-21.
9. Eksempelet er hentet fra Isaac Schapera: *Sorcery and Witchcraft in Bechuanaland*, African Affairs 1952, s. 41 ff.
10. Se Geo Widengren: *Religionens värld*, Stockholm 1971, s. 73 ff.
11. Arvid S. Kapelrud: «Ikke fler slakteroffer til de onde ånder!» i Inge Lønning (red.): *Om verden full av djeveler var*, Gyldendal 1979, s. 10 ff.
12. Det foreligger begrunnet mistanke om at en slik praksis også foregår innen visse moderne, vestlige satansektorer, men dette har hittil ikke latt seg bevise på en rettslig holdbar måte når slike saker er blitt prøvet for domstolene, se Håkan Arlebrand: *Det ukjente*, Oslo 1993, s. 125.
13. For en fylldigere fremstilling, se A. Kapelrud, op. cit., s. 21 ff. og Regin Prenter: *Skabelse og genløsning*, København 1967, s. 250 ff.
14. R. Prenter, ibid., s. 252.
15. Treffende utlagt av Inge Lønning: «Jeg forsaker djevelen og alle hans gjerninger og alt hans vesen» i I. Lønning, op. cit., s. 164 ff.
16. Holmquist/Norregaard: *Kirkehistorie I*, København 1966, s. 47.
17. Karl Milton Hartveit: *Djevelen danser*, Gyldendal 1993, s. 74 ff.

18. Også innrømmet av Hartveit, *ibid.*, s. 75 ff.
19. Per Lønning: «Om verden full av djevler var – demonene i kirkens salmedikning- i I. Lønning, op. cit.
20. Colin Wilson: *Men of Mystery*, s. 113.
21. Charles Baudelaire: *Les Fleurs du Mal*, 1857.
22. Eliphas Levi. Oversatt etter engelsk sitat hos Fleming Falkenberg: «Fra tradisjonelle okkulte ordener til ny-satanisme og rock-musik- i *Nytt Norsk Kirkeblad* 2-1993.
23. Aleister Crowley: *The Book of the Law*, del 3.
24. H. Arlebrand, op. cit., s. 121.
25. Hartveit, op. cit., s. 201.
26. *Ibid.*, s. 191 ff.
27. KERRANG1, 1985, nr. 100. KERRANG er verdens største heavy-rock tidsskrift.
28. Hartveit, op. cit., s. 218 ff.
29. Rettsreferat i Vårt Land 19/1-94.
30. Et eksempel på en moderne paktsinngåelse med djevlen er gjengitt i Michael Green: *I Believe in Satan's Downfall*, Grand Rapids 1981, s. 119.
31. Ervin Neutzsky-Wulff: *Indsigtens sted*, s. 123-124. Boka er en moderne utleggelse av den berømte «Malleus Maleficarum» (Heksehammeren) fra 1498.
32. Hartveit, op. cit., s. 250 ff.
33. Fra intervju i Vårt Land 21/9-93.
34. Intervju i Vårt Land 20/9-93.
35. *Ny Horisont*, nr. 2-93, s. 14.
36. Olav Hestenes som forsvarte den tiltalte i det såkalte Lillehammer-drapet, hevdet i sitt sluttinnlegg at miljøet består av 200–300 unge mennesker som «er på søk». Han benektet imidlertid at det var snakk om religiøs tro, men om ungdommer som «reflekterer og snakker om satanisme og bruker det til fordypelse i sin musikk.» Rettsreferat i Vårt Land 25/2-94.
37. Et vitne i overfornevnte rettssak som selv er tiltalt for medvirkning til drapet på Øystein Aarseth, mente «satanismen mer var uttrykk for spenning og image enn for en alvorlig religiøs holdning. Men det blir en livsstil. Du begynner kanskje å tro på det etter hvert. Det er et fascinerende opplegg.» Rettsreferat i Vårt Land 24/2-94.
38. *Tibetaneren*, 1993.
39. *Evangelisches Kirchenlexicon*, Göttingen 1962, artikkel «Okkultismus».
40. *Jesus of the Deep Forest – Prayers and Praises of Afua Kuma*, Accra 1981, s. 17-18.

Tore Laugerud, f. 1950, cand. theol. MS/MF 1975, misjonsprest på Madagaskar (NMS) 1977-88, ansatt i Oslo krets av NMS 1988-, vikar (deltid) Diakonihøgskolen 1989-91, leder (deltid) Egede Instituttet 1991-.

Satanism – boyish pranks or misguided religiosity?

The author argues that the experience of African churches, situated in a context in which occultism and black magic are living realities, may throw light upon modern Western Satanism. He reviews the background of Satanism, and analyzes modern trends, with particular attention to the influence of Aleister Crowley and Anthony la Vey, and with reference to the recent series of Satanic incidents in Norway, including homicide and burning of churches. A world view which does not recognize a spiritual reality beyond the physical will never be able to understand the dynamics of black magic and Satanism. Modern Satanism is much more than boyish pranks. It has to be taken seriously both as a social, ideological, and spiritual challenge.